

існувала в товаристві українсько-руських правників. Сам він особисто переклав українською мовою із застосуванням національної термінології низку австрійських цивільних законів, опублікував рідною мовою «Цивільне право», термінологія якого виходила з загальноукраїнської літературної та народної мови.

Напрацювання в галузі правничої термінології здійснювалися в єдиному контексті з послідовним відстоюванням С. С. Дністрянським прав української мови в різних сферах державного й суспільного життя. Так, у науковій розвідці «Права руської мови у Львівському університеті» він підкреслював, що «права мови» є невід'ємним (природним) правом кожної нації.

Вчений слушно вважається одним із основоположників національно-державницького напрямку в українській політології, автором політичної концепції української держави. Водночас він чітко відрізняв національну ідею від націоналістичної. Національна ідея для нього – це боротьба народу за своє самовизначення на своїй етнічній території, а націоналізм – це змагання до влади не лише в природних границях свого народу, а й над другими народами, виключаючи цих останніх від права на вільний політичний розвиток. Його ідеал виходив зі слів Т. Г. Шевченка «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» і зводився до «самовизначення народів, справжнього народного законодавства в державі, опертої на засадах справедливості і на загальній пошані до праці, ... порядку й організації як провідної державної сили, ... здійснення волі народу в державі в усіх артеріях державного та суспільного життя».

Завершуючи виклад життєвого й творчого шляху академіка С. С. Дністрянського, маю надію, що до 150-річчя від дня народження вченого, яке відзначатиметься через п'ять років, ми спільними зусиллями українських істориків права зможемо видати кілька томів вибраних праць академіка і відповідне науково-біографічне видання.

Тетяна Боряк,

к.і.н., доцент,

доцент кафедри інформаційних комунікацій

і бібліотекознавства

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО ЯК СКЛАДОВА ЕМІГРАЦІЙНОЇ АРХІВНОЇ УКРАЇНКИ

Постать С. Дністрянського привертає увагу переважно правознавців, адже як фахівець він в першу чергу займався питаннями юриспруденції. Однак іншою складовою його діяльності була громадсько-політична та освітянська діяльність на еміграції у Чехословацькій Республіці у 1920-ті – першій половині 1930-х рр. Саме тоді було сформовано його наукову документальну спадщину як складову так званого Празького архіву, розпорошеного між кількома країнами і рядом архівних, бібліотечних та музейних установ.

Історіографія питання. Говорячи про представників еміграційного осередку у Чехословацькій республіці міжвоєнного періоду, не можна оминати фундаментального дослідження С. Наріжного та його незакінченої праці з даної проблематики¹. Обидві вони можуть пролити світло на діяльність науковця того періоду.

Можна навести такі дисертаційні дослідження наукового доробку у галузі права С. Дністрянського, як В. Возьного «Держав-

¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – 2-ге вид. – Л. : Кент ; Острог, 2008. – Частина перша. – 374, ССХХХІІ с.; Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції, 1919–1939: матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / С. Наріжний. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 270 с. На початку 1990-х рр. творчий доробок вченого було узагальнено у біобібліографічному довіднику: Академік Станіслав Дністрянський. 1870–1935: біобіогр. / упоряд. та авт. вступу М. Мушинка; відп. ред. К. Вислобоков. – К., 1992. – 93 с.

но-правові погляди академіка С. Дністрянського» (1999); А. Ковалю «Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу» (2005); А. Савчака «Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського» (2009), а також монографію П. Стецюка «Станіслав Дністрянський як конституціоналіст»¹.

Однак автори зосереджувалися на аналізі поглядів, ідей та концепцій і їхньої еволюції, оминаючи питання походження та місцеперебування джерельної бази. А реконструюючи сучасний склад документальної спадщини правника, варто окреслити історію формування та розпорошення Празького архіву, складовою феномену якого були і документи С. Дністрянського.

Метою публікації є реконструкція документальної спадщини С. Дністрянського із встановленням сегментів архівних і бібліотечних фондів Празького архіву, які містять документи, пов'язані з даною постаттю.

Виклад основного тексту. Оскільки у 1920-ті та частково першій половині 1930-х рр. діяльність С. Дністрянського була пов'язана з життям українських еміграційних осередків у Відні, Празі та Берліні (Український вільний університет в Празі, Українська господарська академія в Подебрадах, Український науковий інститут у Берліні та ін.), то його документальна спадщина є складовою Празького архіву, з одного боку, та еміграційної архівної україніки, з другого.

Празький архів можна визначити як «умовну назву архівних, бібліотечних та музейних колекцій, зібраних українськими емігрантами у міжвоєнний період, акумульованих двома установами у Празі – Музеєм визвольної боротьби України (далі – МВБУ) та Українського історичного кабінету (далі – УІК) – та розпорошених у результаті повоєнних переміщень до УРСР та СРСР по українських, російських, чеських і словацьких інституціях». Ми

¹ *Возьний В. І.* Державно-правові погляди академіка С. С. Дністрянського : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Возьний Володимир Іванович. – К., 1999; *Коваль А. Ф.* Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загально-теоретичні аспекти) : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Коваль Андрій Федорович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 16 с.; *Савчак А. В.* Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Савчак Андрій Володимирович. – К., 2009. – 22 с.; *П. Стецюк.* Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів, 1999.

свідомі того, що запропоноване визначення не є всеохоплюючим. З нього випадає, скажімо, архів Українського вільного університету (далі – УВУ), який було виявлено у Празі безвідносно до УІК. У багатьох випадках важко сказати, чи були матеріали складовими колекцій УІК, чи МВБУ. Але оскільки їхня належність до еміграційного документного масиву, сконцентрованого у міжвоєнній Чехословацькій республіці (далі – ЧСР), є безумовною, то напевно чи доцільно виключати такі документальні комплекси з ПА, адже за змістом вони органічно доповнюють колишні фонди УІК та МВБУ і є продуктом тієї самої епохи та того самого кола осіб¹.

Еміграційну архівну україніку можна визначити як документи історико-культурної спадщини України, які знаходяться за кордоном, та документи іноземного походження, що стосуються історії України, які були вивезені за кордон українськими емігрантами або утворились за кордоном в результаті діяльності українських еміграційних осередків. А Празький архів можна віднести до найбільшого масиву еміграційної архівної україніки, який було переміщено до України.

Коротко окреслимо історію формування, переміщення та розпорошення Празького архіву. Масив сформувався у міжвоєнній ЧСР завдяки політиці першого президента ЧСР Т. Масарика. Він ініціював фінансову підтримку біженців з території колишньої Російської імперії. Така «допомогова акція» підтримувала діяльність еміграційних установ практично до початку – середини 1930-х рр. Саме тому у цій країні, та особливо у Празі, було сконцентровано (особливо у 1920-х рр.) найбільшу кількість українських еміграційних установ і організацій наукового, культурного, просвітницького, професійного, навіть політичного (що було заборонено умовами «допомогової акції») спрямування.

Деякі установи проіснували з початку 1920-х рр. до кінця Другої світової війни; інші діяли десятиліття чи кілька років. Українська еліта уже в першій половині 1920-х рр. почала перейматись питання збереженості документальної спадщини

¹ *Боряк Т.* Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – С. 29-30.

української еміграції за кордоном. Так постав МВБУ у 1925 р. (проіснував до 1948 р.) та пізніше – УІК (1930–1945). Вони обидва збирали архівні та бібліотечні колекції, МВБУ – ще й музейні, а УІК – газетні колекції, які вони купували, отримували у подарунок чи на депозитне зберігання від українських емігрантів з усього світу, але в першу чергу, звичайно, з ЧСР.

Але цілісні колекції було розпорошено і переміщено до УРСР через політику радянської влади. Переміщення еміграційного масиву з ЧСР було викликане ідеологічними міркуваннями та «оперативними» потребами спецслужб: передбачалося опрацювання документів з метою збирання та фіксації даних на «українських буржуазних націоналістів», або ж на «контрреволюційний елемент».

В історії переміщень Празького архіву фігурують чотири ключових дати, відповідно до переміщення еміграційних матеріалів з Праги: 1945, 1948, 1958 та 1983 рр. Нами документально вдалося підтвердити два (з наявних чотирьох в історіографії) етапи переміщень архівних і бібліотечних зібрань до УРСР: липень – вересень 1945 р. та вересень 1957 – листопад 1958 р., залишаючи відкритим питання про переміщення 1948 та 1983 рр. 1945 р. було переміщено колекції переважно УІК, а 1958 – переважно МВБУ.

Для швидкого опрацювання еміграційних архівів було створено окремий відділ у складі Центрального державного історичного архіву (далі – ЦДІА) УРСР у м. Києві, ліквідований у липні 1950 р. після опрацювання документів 1945 року надходження.

Видовий склад матеріалів, переміщених у 1945 р., відрізнявся від переданих у 1958 р. більшою кількістю особових фондів. Надходження обох років мають фонди провідних освітніх установ та організацій. Більше не вдалося встановити певної логіки чи відмінності матеріалів надходжень 1945 та 1958 рр, що зайвий раз підтверджує висловлену в історіографії думку про комплектування УІК та МВБУ фондами одних і тих самих установ. Кінцевий обсяг переданих матеріалів у 1945 р. становив 215 фондів, а у 1958 р. – 173 фонди.

У процесі роботи з прагматичних міркувань (концентрація й систематизація інформації про певні категорії осіб) було по-

рушено первісну цілісність колекцій. Натомість утворено значну кількість особових та інституційних фондів. Опрацювання розпочалось вже з кінця 1945 р. У першу чергу опрацьовувались документи, які містили інформацію на чільних діячів української еміграції – їхні особові фонди, фонди освітніх установ, що апріорі мають велику кількість особової інформації; допомогів комітетів; партій та організацій. Найбільш інтенсивно фонди розроблялися у другій половині 1940-х рр.

Хід оперативно-чекістської розробки дозволяє говорити про прагматично-споживацький підхід до опрацювання цих матеріалів, зумовлений політичними та ідеологічними чинниками: воно тривало лише доти, доки ставало можливим посилення на номер справи і сторінки при підготовці звітів про виявлення «к/р елементів», після чого припинялося. «Оперативні» настанови превалювали над суто професійними засадами і методиками науково-технічного опрацювання фондів, у результаті чого останні з точки зору сучасної архівістики можна вважати опрацьованими лише частково. Союзні органи отримували від українських архівістів кінцеві результати оперативної розробки: списки-довідники, характеристики, історичні довідки та ін.

Документи 1945 та 1958 років надходження опинилися на сьогодні переважно у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Фонди Празького архіву тут не становлять окремої колекції, а нараховують 1887 справ і є розпорошеними серед інших фондів архіву.

Інший сегмент, набагато менший за обсягом, опинився у Центральному державному архіві громадських об'єднань. Туди ці документи потрапили у 1988 р., коли їх обсягом у 117 картонажів було передано з КДБ УРСР. На думку провідного українського архівіста А. Кентія, який опрацьовував ці документи, матеріали, які склали окремий фонд № 269 як складову Празького архіву, походили з УІК, МВБУ та ряду осередків української еміграції в Європі. Опрацювання цього сегмента ПА проводилося з 1993 по 1997 рр., повний фізичний доступ до документів фонду було відкрито у 2007 р.

Бібліотечний сегмент Празького архіву виокремлювався і передавався до Науково-довідкової бібліотеки центральних дер-

жавних архівів УРСР. Так було розпорошено первісно цілісні документальні масиви.

Цілісність Празького архіву комплексу було порушено в результаті повоєнних переміщень, науково-технічного опрацювання та «оперативної розробки» в державних архівах УРСР, коли на догоду політичній кон'юктурі первісно єдиний документальний масив було розчленовано, розміщено по різних архівах, перемішано з іншими сегментами архівної і бібліотечної україніки та частково знищено, – «морально застарілі», «дублетні» і «такі, що не мали наукової цінності» або «практичного значення» матеріали просто утилізувалися.

Незважаючи на таку специфічну мету опрацювання документів, як пошук «ворогів народу», тим не менше, еміграційні архіви було упорядковано – у стислі терміни і у відповідності до існуючих методичних настанов, як того вимагав час. Було сформовано фонди, хоча й ціною фізичного розриву внутрішніх зв'язків первісно цілісних колекцій. Вимушене застосування «скороченого циклу» дозволило вже до початку 1950-х рр. загалом упорядкувати документи, хоча, зрозуміло, таке впорядкування було далеким від досконалого і призвело до невідповідності інформації, закладеної в описах, картотеках та інших облікових документах. І все ж українським архівістам у нелегких повоєнних умовах вдалося налагодити професійну роботу з науково-технічного, хоча передусім «оперативного», опрацювання документів, і тим самим зберегти їх для нащадків¹.

Після закінчення оперативної розробки документи було сховано у «спецхрани» архівів. Період «спокою» для еміграційних матеріалів закінчився наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. у зв'язку із масштабним розсекреченням документів, які почали вводити до наукового обігу. Таким чином, коло замкнулось: архівні й бібліотечні зібрання української еміграції повернулися до виконання своєї первісної місії – донесення до нащадків як

¹ Див. Детальніше: *Боряк Т.* Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – С. 159-307.

історії України взагалі, так і долі біженців з України до європейських країн зокрема.

Окреслимо місця зберігання, обсяг та склад архівних сегментів документальної спадщини С. Дністрянського.

1) *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ*

1.1. Фонд 3859 «Український вільний університет (дал – УВУ) в Празі (Чехословаччина), 1920 р. – Відень, з травня 1921 р. – Прага» (1921–1945)¹. Анотація описів документів фонду подає такі відомості про документи, які можуть містити документи, пов'язані з С. Дністрянським: статuti та документи, пов'язані із заснуванням та перенесенням УВУ з Відня до Праги; протоколи засідань структурних підрозділів та викладачів; документація ректорату; наукові та навчально-методичні праці викладачів і студентів; фінансова документація; списки, особові картки, анкети та посвідчення викладачів; програми викладання на факультеті права і суспільних наук; списки наукових праць викладачів, підготовлених до друку тощо².

1.2. До інших фондів, які потенційно можуть містити документи, пов'язані з еміграційним періодом С. Дністрянського у зв'язку з його діяльністю, може бути фонд 3795 «Українська господарська академія в Чехословаччині, м. Подебради» (1922–1938)³.

1.3. Також варто згадати фонд 3831 «Управа Українського правничого товариства в Чехо-Словаччині, м. Прага» (1922–

¹ ЦДАВО України. Електронний каталог: фонд 3859 «Український вільний університет в Празі (Чехословаччина), 1920 р. – Відень, з травня 1921 р. – Прага» (1921–1945) [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/?page=128&mode=stocks>. – Назва з екрану.

² ЦДАВО України. Електронний каталог. Анотації описів фонду 3859 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/62564105/62597166/>. – Назва з екрану; ЦДАВО України. Електронний каталог. Анотації описів фонду 3859 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/62564105/62597154/>. – Назва з екрану; ЦДАВО України. Електронний каталог. Анотації описів фонду 3859 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/62564105/62597160/>. – Назва з екрану.

³ ЦДАВО України. Електронний каталог: фонд 3795 «Українська господарська академія в Чехословаччині, м. Подебради» (1922–1938) [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/?page=126&mode=stocks>. – Назва з екрану.

1938). Зокрема, є доповідь С. Дністрянського від 1926 р. про проведення наради з питань поширення діяльності товариства. Є також документи про вступ українських фахівців до членів товариства; протоколи засідань управи та загальних зборів членів товариства; фінансова документація тощо¹.

2) *Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ*

Фонд 269 «Український музей у Празі» (кінець XIX ст. – 1948) містить листи С. Дністрянського до С. Смаль-Стоцького². Більш детальну інформацію про документи, пов'язані з діячем, може містити довідковий апарат архіву.

3) *Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль*

Фонд 3430 «Дністрянський Станіслав (1870–1935) – засновник нової української правової науки» (129 справ, 1879–1989, 2007). Протягом 1993–2007 рр. було передано матеріали українських діячів міжвоєнного періоду у Празі С. Дністрянського. Простежити перипетії переміщень допоміг опис фонду № Р-3430.

Словацький науковець українського походження М. Мушинка кілька разів передавав особові документи українських діячів еміграції, діячів міжвоєнної Чехословацької Республіки. У 1993 р. він передав до Держархіву Тернопільської області 55 документів С. Дністрянського, з яких було сформовано 33 справи. Ці документи було виявлено М. Мушинкою у західній Чехії під час фольклорної експедиції у 1974 р. У 1997 р. він передав до згаданого архіву документи С. Дністрянського, з яких було сформовано 48 справ. У 2007 р. дослідник передав 133 документи С. Дністрянського (38 справ)³.

4) *Národní archiv (Національний архів), м. Прага (до кінця 2004 р. – Státní ústřední archiv (Державний центральний архів)*

¹ ЦДАВО України. Електронний каталог. Анотації описів фонду 3831 «Управа Українського правничого товариства в Чехо-Словаччині, м. Прага» (1922–1938) [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/4/inventories/62596929/>. – Назва з екрану.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України : путівник. – К. : Друкарня НБУ ім. В. І. Вернадського, 2001. – С. 279.

³ Державний архів Тернопільської області. Передмова // Опис № 1 ([том 1], [том 2], [том 3]) фонду № Р-3430 «Станіслав Дністрянський (1870–1935) – засновник нової української правової науки» за 1879–1989, 2007 рр.

Фонд «Український музей у Празі». Опис цієї збірки Р. Махаткової, яка у 1971–1988 рр. упорядковувала його документи, став єдиним у масиві ПА повністю опублікованим архівним інвентарем. Упорядник зазначила, що фонд було сформовано, виходячи зі структури МВБУ під час його існування¹. Обсяг фонду становить 8 службових книг, 6 облікових, 5 реєстраційних пам'яток, 108 картонів документів та друкованих видань (загальний обсяг – 13,5 погонних метри). Фонд нараховує 1318 інвентарних номерів².

Багато документів стосується УВУ. Окремо зазначено такий документ, як «Промова проф. С. Дністрянського на торжествах, присвячених 80-річчю проф. Українського вільного університету І. Горбачевського (1935)» (картон 16)³.

Серед інших документів, які потенційно можуть містити документи УВУ, можна назвати: документи щодо заснування УВУ у Відні; циркуляри ректорату за 1922–1940 рр.; протоколи засідань Ради університету за 1921–1941 рр.; списки лекцій професорів, доцентів і лекторів університету за 1921–1944 рр.; листування ректора з українськими науковими інституціями, чехо-словацькими установами та окремими особами щодо діяльності університету за 1921–1944 рр.; засідання професорської ради факультету права і суспільних наук (картони 13–16)⁴.

Окремий сегмент фонду «Український музей у Празі» становлять фотодокументи. Потенційно вони теж можуть містити світлини С. Дністрянського. Це 141 негатив «активістів української еміграції-чоловіків» (коробка № 28-36; картон 100); 74 негативи «українських науковців-чоловіків» (коробка 38-40; картон 101) та фотографія з'їзду українських юристів в Празі за 1933 р. (картон 91)⁵.

5) *Archiv Akademie věd České republiky (Архів Академії наук Чеської республіки), м. Прага*

¹ Український музей у Празі (1659) 1925–1948. Опис фонду / [упоряд. Р. Махаткова]. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – Прага, 1996. – С. 11. – (Науково-довідкові видання з історії України).

² Там само. – С. 27-145.

³ Там само. – С. 62.

⁴ Там само. – С. 60-63.

⁵ Там само. – С. 144.

Фонд Slovanský ústav (Слов'янська установа), 1925–1951. Є пропозиції на вибори надзвичайних членів, в т.ч. С. Дністрянського; пропозиції на призначення закордонних членів, в т.ч. С. Дністрянського. Є перелік слов'янських експертів (біографічні відомості, бібліографія, біографічні статті, повідомлення про смерть, некрологи), в т.ч. і С. Дністрянського¹.

В архіві є особові фонди чеських науковців, які також містять окремі документи, пов'язані з С. Дністрянським. Так, у фонді правника Svoboda Emil (Свобода Еміл) на прізвище С. Дністрянського зазначено працю «Hledání základů» («Пошукові підвалини»; 6 с.)².

Не можна оминати і фонд І. Горбачевського. Його не можна віднести до типових емігрантів у ЧСР, які залишили Україну через поразку Української революції 1917–1921 рр. Однак він настільки органічно був пов'язаний з життям української еміграційної спільноти у Празі, що по праву займає гідне місце серед діячів українського визвольного руху, які продовжували свою боротьбу на еміграції шляхом професійного зростання та участі в житті української громади в чехословацьких осередках. Його персональне листування охоплює, крім українських (в т.ч. С. Дністрянського – 9 листів та 1 додаток від 1934–1935 рр.), і російських емігрантів – понад 20 осіб. Є також листи дружини Е. Горбачевської С. Дністрянському (три листи від 1934 р.) та А. Kořenského (А. Корженського) С. Дністрянському від 1934 р.³ [537, с. 290–293].

6) *Archiv Kanceláře presidenta republiky (Архів Канцелярії президента республіки), м. Прага*

У фондах є публікації С. Дністрянського, присвячені Т. Г. Масарикові та документи, пов'язані зі званням професора тощо за 1924–1935 рр.⁴.

7) *Literární archiv Památníku národního písemnictví (Літературний архів пам'яток національного письменства), м. Прага*

¹ Podaný V. Emigrace z Ruska v meziválečném Československu. Prameny v českých, moravských a slezských archivech / V. Podaný, H. Barvíková. – Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 2000. – S. 273–274; 280.

² Там само. – С. 309–310.

³ Там само. – С. 290–293.

⁴ Там само. – С. 319–320.

Архів має відомості про близько 340 осіб та 18 організацій. Серед дописувачів є і С. Дністрянський¹.

Звернімося до бібліотечних колекцій С. Дністрянського.

1) *Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ*

Саме у цій бібліотеці акумулювались книжкові колекції Празького архіву, починаючи з 1945 р. Серед видань колишнього спецфонду (тобто фонду, закритого для публічного доступу), нами було виявлено як видання С. Дністрянського, так і видання, видані на його честь чи які містять певні атрибутивні ознаки, пов'язані з даною постаттю (автографи, екслібриси тощо). Наведемо перелік видань по зазначених групах:

1.1. *Праці С. Дністрянського*

1. Дністрянський Станіслав Др. Загальна наука права і політики. I том. – Прага: накладом УУ [Українського вільного університету – ТВ] в Празі, 1923. – 393 с.

2. Дністрянський Станіслав проф. Др. Нова держава. – Відень-Прага-Львів: вид-во «Українського скитальця», 1923. – 29 с.

3. Дністрянський Ст. Цивільне право. Том I. – Відень, накладом автора, 1919. – 1063 с. (на звороті титулу ручкою написано 4690 і олівцем дописано /В).

4. Дністрянський Станіслав Др. Австрійське право облігаційне. Випуск I. – Львів: накладом НТШ, 1901. – 198 с. (Напис «Інв. ч. 661/Ф»; на звороті титулу папірець приклеєно з продрукованою печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 661 / F» «F» закреслено і олівцем написано «В» – ТВ).

5. Дністрянський Станіслав Др. Австрійське право облігаційне. Випуск II. Львів: накладом НТШ, 1902. – 198 с. (Напис «Інв. ч. 662/Ф»; на звороті титулу папірець приклеєно з продрукованою печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 662/ F»; «F» закреслено і олівцем написано «В» – ТВ).

6. Дністрянський Станіслав Др. Нові причинки до теорії заручин в новітнім праві. Відбитка з «Часописи правничої і економічної». – Львів: накладом НТШ, 1905. – 87 с. (Напис «Інв. ч. 667/Ф»; на звороті титулу папірець приклеєно з продруко-

¹ Dandová M. Ruská a ukrajinská meziválečná emigrace ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví / M. Dandová, M. Zahradníková, R. Dačeva. – Praha : Literární archiv památníku národního písemnictví, 1999. – S. 6–98.

ваною печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 661/ F»; «F» закреслено і олівцем написано «В» – ТБ; є відбиток печатки «Ex libris Dr. St. Dnistrian(/)skyj»).

7. Дністрянський Станислав Др. Погляд на теорії права та держави. Відбитка. – Львів: накладом НТШ, 1925. – 63 с. (На звороті титулу папірець приклеєно з продрукованою печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 3693/ F»; «F» закреслено і олівцем написано «В» – ТБ); печатка Бібліотеки Українського університету в Празі).

8. Дністрянський Станислав Др. Причинки до реформи приватного права в Австрії. Часопись правничої і економічної, т. X. – Львів: накладом НТШ, 1905. – 87 с. (Напис «Інв. ч. 667/F»; на звороті титулу папірець приклеєно з продрукованою печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 3697/ F»; «F» закреслено і олівцем поряд написано В – ТБ; печатка «Ex libris Dr. St. Dnistrian(/)skyj»).

9. Дністрянський Станислав Др. Провідні думки в історії і теорії міждержавного приватного права. – 22 с. (Напис «Інв. ч. 38[?] (одна цифра обрізана – ТБ) «/Н» і олівцем дописано схоже «В»; печатка Бібліотеки Українського університету в Празі).

10. Дністрянський Ст. Др. Річеве право. І сшиток. – [Прага]: Український університет в Празі, 1923. – 204 с. (Напис «Інв. ч. 677/F»; на звороті титулу папірець приклеєно з продрукованою печаткою «Universitas Ucrainensis Pragensis 677/ F»; «F» закреслено і олівцем написано С – ТБ; Печатка Бібліотеки Українського університету в Празі).

1.2. Праці, присвячені С. Дністрянському

1. Ейхельман О. Проф Др. Реформа місцевого самоуправління, на підставі демократично-республіканської державности. Окремий відбиток з ювілейного збірник в честь проф. С. Дністрянського. – Прага: накладом УВУ, 1923. – 81 с. (автограф «Дорогому Федору Миколайовичу Стежкові на добру пам'ять Щиро відданий Автор.»)

2. Лашченко Ростислав проф. Переяславський договір 1654 р. між Україною і царем московським. Окремий відбиток з Ювілейного Збірника в честь професора Др. С. Дністрянського. – Прага: наклад УВУ в Празі, 1923. – 28 с.

3. Мельник Михайло. Новими шляхами (З приводу 25-літнього ювілею наукової діяльності професора Дра Станислава Дністрянського). – Прага: наклад УУ в Празі. Державні друкарня в Празі, 1923. – 20 с. (напис «Dupl. U 14298»)

4. Мірчук І. Етика та політика. Окремий відбиток з Ювілейного збірника в честь професора Д-ра С. Дністрянського. – Прага: наклад УВУ в Празі, 1923. – 33 с. (Ручкою на титульному аркуші написано «Інв. ч. 2845/А»; «А» закреслено і поряд олівцем написано «В» – ТБ; Печатка Бібліотеки Українського університету в Празі).

5. Старосольський Володимир. Методологічна проблема в науці про державу. Окремий відбиток з Ювілейного збірника в честь професора С. Дністрянського. – Прага: наклад Українського Вільного університету в Празі, 1925. – 36 с. (Печатка Бібліотеки Українського університету в Празі).

6. Щербина Ф. Сім'я славянських народів. Окремий відбиток з ювілейного збірника в честь професора С. Дністрянського. – Прага: наклад Українського Вільного Університетут в Празі, 1923. – 34 с.

7. Ювілейний збірник 1898-1923 в честь професора доктора Станислава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього Ювілею наукової діяльності професорами факультету права і суспільних наук Українського вільного університету в Празі. – Прага: друк державної друкарні в Празі, 1923. – 318 с. (На титулі ручкою написано «МБитинський» і приклеєна сина марка «148».)

8. Ювілейний збірник 1898-1923 в честь професора доктора Станислава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього Ювілею наукової діяльності професорами факультету права і суспільних наук Українського вільного університету в Празі. – Прага: друк державної друкарні в Празі, 1923. – 318 с. (є печатка Бібліотеки Українського університету в Празі)

1.3. Праці, що мають атрибутивні ознаки, пов'язані з С. Дністрянським

1. Левицький Кость. Німецько-український правничий словар. Друге поправлене і доповнене видане. – Відень, 1920. – 31 с. (Автограф «Високоповажному Пану Професору Д-ру Ст. Дні-

стрианському на щирій спомин Др Кость Левицький»; на звороті титульного аркушу ручкою написано «5005», а олівцем «/Е»; Печатка Бібліотеки Українського університету в Празі.

2. Старосольський Володимир. Методологічна проблема в науці про державу. Окремий відбиток з Ювілейного збірника в честь професора С. Дністрянського. – Прага: наклад Українського Вільного університету в Празі, 1925. – 36 с. (Автограф «В Поважному Пану Професорові П. [можливо, і не П – ТБ] Андрієвському щиро [?] [одне слово незрозуміло – ТБ] Прага 21.ІІІ.1925 [підпис] СДністрянс»; на звороті титулу папірець приклеєно де написано «УІ-ФТ-во [Українське історико-філологічне товариство] в Празі 169»).

2) Журнальний та газетний фонди ДНАБ

Колишній спецфонд ДНАБ має ще журнальний і газетний фонди. Маючи вихідні дані про назву періодичного видання та номер і рік видання, можна знайти публікації С. Дністрянського, оскільки описаний фонд погано через його «таємність» за радянських часів.

3) Національна історична бібліотека України, м. Київ

Частина колекцій спецфонду була передана до Історичної бібліотеки. Виявлено акт від 12 липня 1982 р. про те, що Науково-довідкова бібліотека центральних державних архівів УРСР (попередня назва ДНАБ) «передала літературу з дублетного фонду спеціального зберігання до спецфонду Державної історичної бібліотеки УРСР», на підставі доручення № 32 от 8 липня 82 р. «Книги на балансі не перебувають і підлягають зберіганню в спецфонді» в кількості 211 друкованих видань. Список на 8 аркушах. Серед переданих видань перераховано книги за період 1905–1944 рр. Місця видання – Берлін, Відень, Прага, Подебради, Москва, Варшава, Краків, Львів, Ужгород, Київ, Чернівці, Харків та ін. Зазначено працю «Нова держава» С. Дністрянського¹.

Як правило, передавались дублетні видання. Але передані праці можуть містити атрибутивні ознаки, пов'язані з С. Дністрянським.

4) Відділ Зарубіжної українки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

¹ Акт від 12 липня 1982 р. // Поточний архів ДНАБ.

Подібно до зазначено в пункті 3, передані видання можуть мати або праці науковця, або мати певні атрибутивні ознаки.

Одна фотографія «празького періоду» вміщена в праці С. Наріжного про українську еміграцію (Прага, 1942). Там подано склад першого сенату УВУ в Празі (1921–1922). Сидять зліва направо: С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, С. Дністрянський; стоять: Д. Антонович, М. Лозинський, В. Старосольський¹.

Висновки. Таким чином, було проаналізовано документальну спадщину С. Дністрянського. Було встановлено, що частина спадщини є складовою Празького архіву, тобто сегментом документального масиву, витвореного і аумульованого у Празі та переміщено з ідеологічних мотивів до УРСР у повоєнний період. Потреби «оперативної розробки» архівістів спричинили розпошення документальної спадщини діяча.

Щодо архівного сегмента документальної спадщини, то 129 справ опинилося у Державному архіві Тернопольської області через те, що С. Дністрянський родом з Тернополя. Документи, які були передані, не мають чітко простеженої історії їх передавання, але найбільш імовірно, що вони були пов'язані з функціонуванням українських еміграційних осередків у ЧСР.

ЦДАВО України, який має найбільший сегмент Празького архіву у Україні, не має окремого фонду діяча, однак у електронному каталозі виділено один документ науковця. Також, з огляду на його інтегрованість у життя української еміграційної громади в ЧСР, документи, пов'язні з ним, можуть міститись у трьох фондах – Українського вільного університету в Празі, Українською господарської академією в Подебрадах та Управи Українського правничого товариства в Чехо-Словаччині.

ЦДАГО України має менший за ЦДАВО і більш фрагментарний сегмент Празького архіву. Путівник по фондах архіву виявив листи С. Дністрянського до С. Смаль-Стоцького. Подальші пошуки у довідковому апараті архіву можуть вивести на інші документи С. Дністрянського.

¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – 2-ге вид. – Л. ; Кент ; Острог, 2008. – Частина перша. – С. LXXXVIII.

Встановлено чотири архівні установи у Чеській Республіці (у Празі), які містять та потенційно можуть ще містити документи, пов'язані з діяльністю вченого у Празі: Національний архів, Архів Академії наук Чеської республіки, Архів Канцелярії президента республіки та Літературний архів пам'яток національного письменства. Звичайно, що виявлені документи не є цілісними комплексами, а є переважно кореспонденцією.

Виокремлюється і бібліотечний сегмент документальної спадщини діяча. ДНАБ містить 10 праць самого С. Дністрянського; 8 праць, виданих на посвяту діячеві; та по одній праці з дарчим написом К. Левицького С. Дністрянському та дарчим написом самого науковця Андрієвському (імовірно, П. Андрієвському).

Потенційно публікації науковця можуть міститись у газетному та журнальному фондах колишнього «спецхрану» ДНАБ, а також у виданнях, переданих з ДНАБ до Державної історичної бібліотеки та Відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Маємо надію, що дана розвідка допоможе у виявленні усіх фрагментів документальної спадщини С. Дністрянського та спричиниться до її повноцінного рівнобічного аналізу.

Олег Ткачук,

к. ю. н., доцент,

*Суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

**ПРАВОВІ ІДЕЇ АКАДЕМІКА
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
С.С. ДНІСТРЯНСЬКОГО
ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

У 1923 році Станіслав Северинович Дністрянський – академік Всеукраїнської академії наук, засновник Українського Вільного Університету у Празі, редактор перших україн-

ських правових часописів писав: «Новітня держава поставила собі завдання стати осередком усього права. Вона зорганізувала загальну охорону громадян, та налагодження цілого адміністративного апарату прагне якраз до того, щоби ціле право мало свою вихідну точку й точку закінчення в державі. Вона й називається правовою державою між іншим тому, що бажає собі охопити весь правовий лад на своїй території під свою владу.»¹. Актуальними слова академіка бачаться і сьогодні.

У державі, на думку С. Дністрянського, тривають ті відносини, які були до її утворення. Поява нових відносин має здійснюватися за згодою держави та під її контролем. Ці відносини регулюються державними нормами, які найперше прагнуть врегулювати дію державного апарату, а згодом й організувати соціально-етичні відносини між різними соціальними групами. Держава закріпила соціально-етичні норми, які існували ще до її утворення.

Відтак, С. Дністрянський пише: «Право виникає з соціально-етичних правил, які утворюються серед суспільних зв'язків. І немає різниці, чи цей зв'язок має державне значення, чи ні, бо кожен з них має свої етичні норми, своє право. Навіть родина має окремі права у своєму об'ємі, рід і плем'я у своєму, а народ у своєму.»²

Обдумуючи цю тезу, з упевненістю можемо стверджувати, що витоки цивільного процесу сягають періоду звичаєвого права. Ми підтримуємо припущення М. Курило, що старійшини у свій час виконували роль певних регуляторів у цивільних правовідносинах. Здійснюючи врегулювання конфліктів в роді старійшини творили тим самим прототипи сучасних процесуальних процедур вирішення конфлікту³.

Стосовно сучасного розвитку українського суспільства та цивільного процесуального законодавства, що визначає порядок унормування суспільних відносин у процесі вирішення спорів між фізичними та юридичними особи, а також державою, і ре-

¹ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага, 1923. – С. 49.

² Дністрянський С. Звичаєве право – а соціальні зв'язки. – Львів, 1902. – С. 23.

³ Курило М.П. Історичні передумови та особливості становлення цивільного процесуального права в Україні та світі / М.П. Курило. – Форум права. – № 1. – 2013. – С. 557-566.